

„TURYZM” 1998, t. 8, z. 2

*Robert Wiluś*

WIEDZA O MIEŚCIE PRZEMYSŁOWYM ŁODZI W ŚWIETLE  
ANALIZY PRZEWODNIKÓW TURYSTYCZNYCH

LE SAVOIR SUR ŁÓDŹ, VILLE INDUSTRIELLE, A LA LUMIERE  
DE L'ANALYSE DES GUIDES TOURISTIQUES

KNOWLEDGE OF THE INDUSTRIAL CITY OF LODZ  
ON THE BASIS OF THE ANALYSIS OF TOURIST GUIDES

Artykuł jest próbą określenia stanu wiedzy o Łodzi, jako mieście przemysłowym, na podstawie analizy zawartości treści 41 przewodników turystycznych, które swym zakresem obejmowały Łódź. Przeprowadzona analiza dała odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu potencjał turystyczny miasta przemysłowego Łodzi znalazł odbicie w różnego rodzaju przewodnikach po Łodzi i jej okolicach, po Polsce, a także jakie zmiany zaszły w prezentacji tego potencjału od momentu ukazania się pierwszego przewodnika turystycznego dotyczącego Łodzi i co było przyczyną tych zmian.

Duże miasta przemysłowe takie jak Łódź nie często bywają celem współczesnych migracji turystycznych. Przyczyn tego stanu rzeczy należy szukać głównie w tym, że niewiele osób jest zainteresowanych poznawaniem miast przemysłowych. Wiąże się to bezpośrednio z dość specyficznym produktem turystycznym oferowanym przez te miasta. Ze względu na młody wiek (ok. 200 lat), miasta przemysłowe nie mogą konkurować z miastami o starych tradycjach historycznych i uznanej na świecie marce turystycznej. Także opinia o miastach przemysłowych, że są one brudne, nieciekawe, pozbawione obiektów powszechnie uznanych za zabytkowe, zmniejsza zainteresowanie nimi.

Jednym z głównych powodów mniejszego zainteresowania miastami przemysłowymi w czasie wędrowek turystycznych może być także brak dostatecznej wiedzy, umożliwiającej zrozumienie tego, co działo się na ich terenie w czasie rewolucji przemysłowej, i pozwalającej na właściwą ocenę tego, co pozostało po tej epoce. Znajdujące się w Łodzi obiekty przemysłowe z XIX w., historia tego miasta związana z rozwojem przemysłu włókienniczego, pamiątki związane

z życiem różnych narodowości w tym mieście, nie są uznawane powszechnie za atrakcje turystyczne. Przede wszystkim nie dostrzega się walorów estetycznych fabryk, a także innych obiektów związanych z rozwojem przemysłu włókienniczego w XIX w., których w mieście jest wiele.

Zmieniające się tendencje we współczesnej turystyce, związane ze wzrostem zainteresowania turystyką poznawczą, oraz duże znaczenie dziedzictwa kulturowego w rozwoju współczesnej turystyki powodują, że miasta przemysłowe stają się coraz częściej przedmiotem zainteresowania turystów. Przyczynia się do tego niewątpliwie dynamiczny rozwój cywilizacyjny i związany z nim postęp naukowo-techniczny. Sytuacja ta dotyczy głównie krajów wysoko rozwiniętych. Na przykład w Wielkiej Brytanii, ojczyźnie rewolucji przemysłowej, pamiątki związane z rozwojem przemysłu na przełomie XVIII i XIX w. stanowią jedną z ciekawszych atrakcji turystycznych kraju. Niektóre miasta przemysłowe, jak Manchester i Glasgow, należą do jednych z częściej odwiedzanych miast nawet w skali Europy.

Wzrost zainteresowania miastami przemysłowymi jako obiektami turystycznymi pociąga za sobą poprawę ogólnego wizerunku miasta<sup>1</sup>, a także przyczynia się do poświęcania im większej uwagi w różnego rodzaju publikacjach turystycznych.

Celem pracy jest próba określenia aktualnego stanu wiedzy o Łodzi jako mieście przemysłowym na podstawie analizy zawartości treści przewodników turystycznych. Analiza ta powinna dostarczyć odpowiedzi na pytania:

1) jaki jest zakres wiedzy dotyczącej Łodzi, jako miasta przemysłowego, w przewodnikach?

2) jakie zaszły zmiany w zakresie wiedzy o Łodzi przekazywanej w przewodnikach?

3) na ile wiedza ta odpowiada potencjałowi turystycznemu Łodzi?

Przewodniki turystyczne są jednym z najobszerniejszych źródeł treści krajoznawczych. Stanowią one kompendium wiedzy o historii i współczesności określonego regionu, wzbogacone o tzw. informacje użytkowe (Ż e b r o w s k a 1996). Publikacje tego typu w znaczącym stopniu kształtują obraz miejsc, obszarów których dotyczą, zarówno wśród mieszkańców stałych, jak i wśród turystów (M a t c z a k 1995). Przewodnik jest publikacją o charakterze zwartym, będącym rodzajem podręcznika zawierającego zbiór informacji przydatnych przy zwiedzaniu określonych w tytule obszarów, miast i ich okolic, tras, obiektów, czasem w odniesieniu do jednego rodzaju turystyki, np. pieszej, wodnej lub motorowej. Przewodnik na ogół składa się z trzech części: ogólnej – zawierającej charakterystykę i opis walorów krajoznawczych, szczegółowej – opisującej tereny, obiekty, przebieg tras turystycznych oraz informatora – wykazu różnych obiektów, instytucji, bazy turystycznej itd. Zazwyczaj jest ilustrowany

---

<sup>1</sup> Turystyka w miastach przemysłowych uważana jest za ważny czynnik restrukturyzacji i rewitalizacji przestrzeni miasta.

schematami tras, mapkami, rysunkami, fotografiami, posiada też zwykle mapę terenu lub plan miasta w formie załącznika (C z a r n o w s k i 1979).

Do momentu powstania tej pracy ukazały się 42 przewodniki<sup>2</sup>, które swym zakresem obejmowały Łódź. Publikacji dotyczących samej Łodzi i okolic było 18. Najwięcej przewodników dotyczyło Polski – 25 publikacji, z tego dziewięć obcojęzycznych. W większości są to przewodniki o charakterze ogólnoturystycznym, rzadziej tematycznym (S a l m, W e s o ł o w s k i 1992, O l s z e w s k i 1996).

Zakres czasowy wszystkich branych pod uwagę wydawnictw obejmuje ponad 100 lat. Najstarszym przewodnikiem dotyczącym Łodzi jest *Przewodnik ilustrowany po Warszawie, Łodzi i okolicach fabrycznych* autorstwa E. S k i w s k i e g o, wydany w 1897 r. Do II wojny światowej ukazały się jeszcze trzy przewodniki związane z Łodzią (M i s z e w s k i 1912, D o b r z e n i e c k i 1933, D y l i k 1939). W okresie powojennym ukazało się łącznie 10 przewodników dotyczących Łodzi. Pierwszy powojenny przewodnik turystyczny po Łodzi został wydany w 1952 r. (B r a u n, Ż e l a z k i 1952). Drugi z kolei obejmował województwo łódzkie (D y l i k J., D y l i k Z., K a c z m a r e k 1954). Wśród pozostałych przewodników można wyróżnić przewodniki dotyczące samego miasta (K a s p r z a k, B a t o r o w i c z 1964, B o n i s ł a w s k i 1992, S a l m, W e s o ł o w s k i 1992, O l s z e w s k i 1996, L a s o c i ń s k i, K o l i ń s k i 1996, J a s k u l s k i 1998), Łodzi i okolic (L i s z e w s k i 1982) oraz województwa łódzkiego (O l a c z e k 1970, K r z e m i ń s k i 1978, O l s z e w s k i 1980).

Drugą grupą braną pod uwagę w pracy są przewodniki po Polsce. Do analizy zostały wzięte publikacje wydane po wojnie. Najstarszym w tej grupie jest przewodnik po Polsce wydany pod redakcją F. J a ś k o w i a k a (1963). Do bardziej znanych należą przewodniki po Polsce A. B a j c a r a wydane w języku polskim (1965, 1974) i czeskim (1973). Jednym z bardziej szczegółowych i obszernych jest *Przewodnik po Polsce*, który doczekał się aż sześciu wydań (1963, 1965, 1969, 1976, 1991, 1997). Najnowszym przewodnikiem po Polsce jest przewodnik *Polska na weekend* (1998). Pozostałe publikacje w tej grupie zostały wydane za granicą, w Wielkiej Brytanii, Niemczech, Francji i Australii w latach 1991–1993. Podobnie jak poprzednio, w większości są to przewodniki ogólnoturystyczne, rzadziej specjalistyczne, przeznaczone dla turystów zmotoryzowanych lub uprawiających turystykę rowerową.

Oceny większości przewodników pod kątem zawartości treści dotyczących Łodzi dokonała A. Ż e b r o w s k a (1995) w pracy magisterskiej pt. *Obraz turystyczny Łodzi w świetle analizy zawartości treści przewodników*. Autorka dotarła do 19 przewodników, z czego dziewięć dotyczyło Łodzi i okolic, a 10 Polski (w tym pięć obcojęzycznych). Na podstawie szczegółowej analizy treści

<sup>2</sup> Liczba ta obejmuje wszystkie przewodniki łącznie z kolejnymi wydaniem tego samego przewodnika.

poszczególnych przewodników ustaliła ona liczbę wszystkich obiektów<sup>3</sup> i stopień ich popularności oraz objętość treści<sup>4</sup> opisu poszczególnych obiektów. Ponadto treść we wszystkich przewodnikach została zanalizowana pod kątem zmian jakościowych i ilościowych. Podobną, znacznie jednak mniej szczegółową analizę przeprowadzili A. M a t c z a k (1995) i R. B o n i s ł a w s k i (1995).

## I. STAN WIEDZY O ŁODZI W PRZEWODNIKACH PO ŁODZI I OKOLICACH

Od momentu pojawienia się pierwszego przewodnika po Łodzi, wiedza o tym mieście w kolejnych przewodnikach ulegała istotnym zmianom zarówno jakościowym, jak i ilościowym. Generalnie obserwuje się tendencję prezentowania coraz większej liczby obiektów – z 18 w 1897 r. do 298 w 1998 r. Zwiększa się także liczba obiektów o walorach turystycznych prezentowanych w przewodnikach (tab. I). Wpływ na te zmiany miały rok wydania, rodzaj oraz zakres przestrzenny przewodnika. W pierwszym przypadku analizowaną grupę przewodników można podzielić na przewodniki z okresu sprzed drugiej wojny światowej, powojenne wydane do 1989 r. oraz współczesne związane z okresem przemian ustrojowych końca lat osiemdziesiątych i pierwszej połowy lat dziewięćdziesiątych. Ze względu na rodzaj można mówić o przewodnikach ogólnoturystycznych i specjalistycznych. Natomiast pod względem zakresu przestrzennego wyróżnia się przewodniki po samym mieście i najbliższym regionie.

Pierwsze przewodniki dotyczące Łodzi miały charakter bardziej praktyczny i dostarczały głównie informacji o komunikacji, bankach, urzędach administracji publicznej, pomocy medycznej, możliwości robienia zakupów, rozrywce, kulturze itd. Znajdowało się w nich także wiele różnego rodzaju reklam (S k i w - s k i 1897, M i s z e w s k i 1912, D o b r z e n i e c k i 1933). W części poświęconej turystyce opisywano ciekawsze miejsca, obiekty, wśród których jako najatrakcyjniejsze wymieniano kościoły. Było ich najwięcej spośród wszystkich opisywanych obiektów turystycznych (tab. II). Natomiast wszystko to, co łączyło się z rozwojem przemysłu włókienniczego (fabryki, pałace fabrykanckie, kamienice, dziedzictwo materialne różnych narodowości żyjących w mieście) nie było traktowane w przewodnikach jako atrakcje turystyczne. Zbyt krótki czas, jaki minął od powstania tych obiektów, a także to, że nadal funkcjonowały

<sup>3</sup> Autorka dokonała podziału wszystkich obiektów prezentowanych w przewodnikach na obiekty turystyczne i nieturystyczne. Za obiekty turystyczne uznano takie, które posiadają walor turystyczny, zarówno wypoczynkowy jak i krajoznawczy i są przedmiotem zainteresowania turysty. Na miano obiektów nieturystycznych w pracy zasłużyły sobie wszystkie obiekty użyteczności publicznej, z wyłączeniem muzeów.

<sup>4</sup> Objętość treści obliczono metodą standardowej liczby znaków w jednej linijce tekstu przeznaczoną na opis obiektów.



Tabela I

Obiekty o walorach turystycznych i nie posiadające walorów turystycznych wymieniane w przewodnikach po Łodzi i okolicach

Les objets aux valeurs touristiques et privés de ces valeurs mentionnés les guides de Łódź et de ses environs

Rok wydania przewodnika	Liczba obiektów		Razem
	o walorach turystycznych	nie posiadających walorów turystycznych	
1897	9	9	18
1912	17	1	18
1933	30	9	39
1939	54	20	74
1952	43	62	105
1954	47	36	83
1964	69	70	139
1982	118	69	187
1992	101	17	118
1996 <sup>a</sup>	139	25	164
1996 <sup>b</sup>	41	0	41
1998	42	257 <sup>c</sup>	298

<sup>a</sup>Lasociński, Koliński, <sup>b</sup>Olszewski, <sup>c</sup>obiekty tylko wymieniane.

Źródło: do 1995 r.: Żebrowska A., 1996, *Obraz turystyczny Łodzi w świetle analizy zawartości treści przewodników*, praca magisterska wykonana w Katedrze Geografii Miast i Turyzmu UL; od 1996: opracowanie własne.

Tabela II

Grupy obiektów o walorach turystycznych wymienianych w przewodnikach po Łodzi i okolicach

Le groupe d'objets aux valeurs touristiques mentionnés dans les guides de Łódź et de ses environs

Rok wydania przewodnika	Liczba obiektów o walorach turystycznych						Razem
	tereny zieleni	obiekty kultu religijnego	pałace, wille, dwory, kamienice	zabytki przemysłu	muzea	pozostałe obiekty turystyczne	
1897	0	7	0	0	0	2 <sup>c</sup>	9
1912	1	9	2	0	0	5	17
1933	3	10	2	5	0	10	30
1939	11	12	9	7	2 <sup>c</sup>	13	54
1952	17	7 <sup>c</sup>	2	2	3	12	43
1954	15	11	4	4	4	9	47
1964	15	11	7	9	5	22	69
1982	22	13	24	12	6	41	118
1992	10	17	24	11	8	31	101
1996 <sup>a</sup>	13	16	47	7	7	49	139
1996 <sup>b</sup>	2	9	22	2	2	4	41
1998	8	3	15	0	12	4	42

Źródło: Jak do tab. I.

one zgodnie z ich pierwotnym przeznaczeniem, przyczyniło się do mniejszego zainteresowania obiektami przemysłowymi od strony turystycznej. W przewodnikach wydanych w okresie przed drugą wojną światową znajdowały się także plany miasta względnie mapy najbliższej okolicy. Każdy przewodnik zawierał krótkie opisy położenia, historii i innych zagadnień dotyczących Łodzi.

Zmianę w proporcji i zakresie treści dotyczących Łodzi można zauważyć w przewodniku J. D y l i k a pt. *Łódź i okolice* z 1939 r. Nastąpiło odwrócenie hierarchii w prezentacji obiektów o walorach turystycznych w stosunku do innych obiektów prezentowanych w przewodniku. Największą grupę w tym przewodniku, podobnie jak poprzednio, tworzą obiekty kultu religijnego, a także tereny zieleni, wille, pałace i kamienice, o których w starszych przewodnikach pisano w niewielkim zakresie (tab. II). Sporo miejsca zajmuje tu opis samej Łodzi od strony położenia geograficznego, historii, rozwoju przemysłowego i terytorialnego, ludności itd., na który autor poświęcił 1/3 objętości całego przewodnika. W części turystycznej proponowana jest wędrowka po Łodzi, której szlak prowadzi dzielnicami historycznymi miasta. Oprócz tego w przewodniku zaprezentowano kilka wycieczek w okolice miasta (Ż e b r o w s k a 1996).

Podsumowując można stwierdzić, że stan wiedzy o Łodzi przekazywanej w przewodnikach wydanych przed drugą wojną światową był raczej ubogi i odpowiadał ówczesnej pozycji miasta na mapie turystycznej Polski. Łódź była przede wszystkim typowym, dużym ośrodkiem przemysłowym położonym w mało atrakcyjnym turystycznie regionie, daleko od obszarów najatrakcyjniejszych w kraju. Forma, charakter i treści przedwojennych przewodników były dostosowane do głównych celów przyjazdu do tego miasta. W Łodzi znajdowały się siedziby urzędów administracji publicznej i kościelnej, szereg instytucji kulturalnych, oświatowych, finansowych i one stanowiły powód przyjazdu do tego miasta większości osób je odwiedzających.

Kreowanie wizerunku Łodzi po drugiej wojnie światowej jako współczesnego miasta socjalistycznego, nowoczesnego i przemysłowego, w mniejszym stopniu zwracało uwagę autorów przewodników na jego kapitalistyczny rodowód i wielonarodowościowy charakter. Świadczy o tym zmniejszenie się liczby obiektów o walorach turystycznych prezentowanych w przewodnikach wydanych w latach pięćdziesiątych (tab. II). Opisywano w nich głównie obiekty nie związane z turystyką, np. nowe osiedla, szkoły, zakłady przemysłowe (B r a u n, Ż e l a z k o 1952). W mniejszym stopniu zajmowano się obiektami posiadającymi walory turystyczne, wśród których na czoło wysunęły się tereny zieleni i muzea (Ż e b r o w s k a 1996). Taka sytuacja powodowała nie tylko brak zainteresowania Łodzią od strony turystycznej, ale także i to, że ogólny stan wiedzy o Łodzi przekazywany w przewodnikach turystycznych był ubogi (M a t c z a k 1995) i nie odpowiadał faktycznemu potencjałowi turystycznemu tego miasta. Pewnym wyjątkiem jest przewodnik turystyczny po województwie łódzkim J. D y l i k a, Z. D y l i k a i R. K a c z m a r k a (1954), który przypo-

mina pod względem charakteru opisu przewodniki J. Dylika z lat międzywojennych. Niemniej, z racji szerszego zakresu przestrzennego tego przewodnika, Łodzi poświęcono dwa podrozdziały. Oprócz standardowego opisu historyczno-geograficznego dotyczącego miasta, przedstawiono w nim charakterystykę Łodzi wg dzielnic historycznych.

W latach sześćdziesiątych ukazał się tylko jeden przewodnik turystyczny po Łodzi, autorstwa W. K a s p r z a k a i A. B a t o r o w i c z a (1964). Jest to przewodnik o charakterze ogólnoturystycznym. Składa się on z części wstępnej, turystycznej oraz informatora. Najwięcej, bo prawie połowę objętości przewodnika, poświęcono na opis środowiska geograficznego, historii, gospodarki Łodzi itd. Część turystyczna zawiera propozycje zwiedzania dzielnic historycznych miasta wytyczonymi trasami. Zaproponowano także trasy wypoczynkowe związane z terenami zielonymi i wodnymi znajdującymi się w Łodzi, a także poza miastem.

W latach siedemdziesiątych wydano trzy przewodniki dotyczące województwa łódzkiego (O l a c z e k 1970, K r z e m i ń s k i 1978, O l s z e w s k i 1980), w których opis Łodzi zajmował niewiele miejsca, lub nie było go wcale. W 1982 r., w ramach popularnej serii wydawniczej Sportu i Turystyki, ukazał się przewodnik po Łodzi i okolicach autorstwa S. L i s z e w s k i e g o<sup>5</sup>. Choć tytuł zakresem przestrzennym wykracza poza granice miasta, należy stwierdzić, że znaczną część objętości publikacji stanowią informacje o Łodzi. Przewodnik ten zawiera opis aż 187 obiektów, z czego ponad połowa posiada walory turystyczne. Największą uwagę autor zwrócił na najbardziej charakterystyczne dla miasta wille, pałace i kamienice – 24 obiekty oraz zabytki przemysłowe – 12 obiektów. Stosunkowo dużo wymienia się także terenów zielonych (22) oraz obiektów sakralnych (17). Podobnie jak w poprzednich przewodnikach, zostały zaproponowane trasy zwiedzania Łodzi, nie związane jednak z dzielnicami historycznymi. Autor zaprojektował osiem tras tematycznych, które odnoszą się głównie do historii miasta (m.in. ul. Piotrkowską, szlakami rozwoju łódzkiego przemysłu bawełnianego przez „posiadła wodno-fabryczne”, pałaców łódzkich fabrykantów, Łodzi rolniczej – wzdłuż doliny Łódki), a także i do jego współczesności (m.in. trasa przez dzielnicę wyższych uczelni) oraz środowiska przyrodniczego (m.in. trasa przez Łagiewniki). Analizowany przewodnik w sposób umiejętny łączy elementy historyczne i współczesne, geograficzne i przyrodnicze, dając pełny obraz potencjału turystycznego Łodzi, podkreślając to co jest najistotniejsze z punktu widzenia atrakcyjności turystycznej tego miasta. Ponadto zawiera plan miasta oraz część o charakterze informacyjnym.

---

<sup>5</sup> W serii wydawniczej Sportu i Turystyki ukazały się przewodniki po wszystkich województwach w Polsce. Cechą charakterystyczną tych publikacji była jednolita forma wydania, łącznie z zachowaniem tego samego projektu plastycznego okładki, które poza tytułem różniły się jeszcze kolorem.

Podsumowując okres do 1989 r. można stwierdzić, iż w wiedzy o Łodzi przekazywanej w przewodnikach po tym mieście nastąpiła istotna zmiana w kierunku zwrócenia większej uwagi na zabytki związane z dziedzictwem przemysłowym i kulturowym miasta. Konsekwencją tej tendencji jest wydanie przewodnika, który prezentuje największą liczbę obiektów i najpełniej definiuje potencjał turystyczny Łodzi (L i s z e w s k i 1982).

Kolejne przewodniki po Łodzi ukazały się już po 1989 r., a więc w okresie wzrostu ogólnego zainteresowania dziedzictwem przemysłowym i kulturowym Łodzi. Rosnące zainteresowanie z jednej strony odwiedzaniem Łodzi w celach turystycznych, krajoznawczych, z drugiej strony większa aktywność władz miasta w zakresie promocji turystycznej spowodowało pojawienie się wielu publikacji o charakterze promocyjnym (folderów, informatorów itp.), w których informacje o mieście konkurują na ogół z dużą liczbą reklam, a wiedza o Łodzi przekazywana w nich jest raczej niewystarczająca, co wynika z ich specyfiki i przeznaczenia. Wyjątkiem są różnego rodzaju wydawnictwa albumowe, muzealne i różnych towarzystw, opisy zabytków, które nie mają charakteru przewodników turystycznych (B o n i s ł a w s k i 1995). Wśród wydanych w tym czasie przewodników mamy do czynienia zarówno z publikacjami o charakterze specjalistycznym jak i ogólnoturystycznym. Pierwsza z nich, *Piotrkowska i okolice. Przewodnik i informator* autorstwa R. Bonisławskiego (1992) ma charakter specjalistyczny i dotyczy najważniejszej ulicy miasta. Przewodnik – jak wynika z samego tytułu – zawiera informacje o charakterze użytkowym i krajoznawczym. Najistotniejszym jego elementem jest szczegółowy plan centrum w skali 1 : 5000, na którym zaznaczono dokładnie zabudowę całej ulicy. Wiedza przekazana w tym przewodniku dotyczy historii ulicy, obiektów o walorach turystycznych (i nie posiadających takich walorów) znajdujących się przy ul. Piotrkowskiej oraz w jej okolicy. Przewodnik jest dość szczegółowym opracowaniem, co wiąże się z dużą atrakcyjnością turystyczną samej ul. Piotrkowskiej.

Architektura jest istotnym elementem produktu turystycznego miasta (K a c z m a r e k 1995). Rozwój architektoniczno-urbanistyczny i przemysłowy Łodzi jest zasadniczym przedmiotem rozważań w przewodniku autorstwa dwóch architektów – J. Salma i J. Wesołowskiego *Łódź. Przewodnik*. Na uwagę zasługuje bogata szata graficzna książki: jest bardzo dobrze ilustrowana różnego rodzaju rysunkami, planami, szkicami, mapami. Wymieniono w nim i opisano 101 obiektów, wśród których dominują „pałace, wille, dwory i kamienice” (24 obiekty), obiekty kultu religijnego (17) oraz zabytki przemysłowe (11) stanowiące największą atrakcję miasta. Opis dziejów Łodzi zajmuje 12% objętości przewodnika, znacznie więcej – 67% – opis miasta. Pozostałą część poświęcono muzeom i informacjom praktycznym, a także najbliższym okolicom miasta (Ż e b r o w s k a 1996).

W okresie ostatnich dwóch lat ukazały się trzy publikacje dotyczące samej Łodzi, które w tytule zawierały słowo „przewodnik” (O l s z e w s k i 1996,



Lasociński, Koliński 1996, Jaskulski 1998). W porównaniu do minionego okresu jest to stosunkowo dużo, biorąc pod uwagę długie przerwy w wydawaniu kolejnych przewodników. Jest to także efekt rosnącej atrakcyjności turystycznej miasta, lepszej promocji, itd. Pomimo iż prezentuje się w nich bardzo dużą liczbę obiektów, współczesne przewodniki po Łodzi przypominają coraz bardziej informatory turystyczne. Dominują w nich wiadomości o obiektach nie posiadających walorów turystycznych. Taką formę ma m.in. najnowsze opracowanie pt. *Łódź. Przewodnik*. Spośród wszystkich wydanych do tej pory przewodników wyżej wspomniany prezentuje największą liczbę obiektów – 298; znaczna ich część, bo aż 257, nie ma walorów turystycznych (tab. I). Ponadto w większości obiekty te są tylko wymieniane, nie opisywane. Przewodnik zawiera krótkie kalendarium historii miasta (dwie strony). Rozdziałem nawiązującym do dziedzictwa przemysłowego i kulturowego Łodzi jest rozdział pt. „Co warto zobaczyć”. Na siedmiu stronach opisane są najważniejsze zabytki miasta: obiekty kultu religijnego, pałace, wille, dwory i kamienice, a także tereny zielone. Zastanawiające jest, że nie wymieniono w tym rozdziale żadnych zabytków przemysłowych, które przecież zaliczyć można do najbardziej interesujących obiektów miast przemysłowych, i których w Łodzi nie brak (Riley 1998).

Kolejne dwa przewodniki zostały wydane w 1996 r. Pierwszy z nich, o identycznym tytule jak poprzednio omawiany, jest autorstwa D. Lasocińskiego i M. Kolińskiego. Jest to typowy ogólnoturystyczny przewodnik o standardowym układzie treści: wstęp, informacje ogólne, historia, część turystyczna dotycząca zwiedzania miasta i część zawierająca informacje użytkowe. Spośród 164 obiektów prezentowanych w przewodniku, znacząca większość (137) to obiekty posiadające walory turystyczne. Zwiedzanie miasta autorzy proponują wytypowanymi przez siebie trasami tematycznymi (np. szlak fabryczny, miejsca martyrologii, secesja łódzka itd.) bądź obszarami (np. Stare Miasto i Bałuty, część wschodnia i część zachodnia Łodzi, ul. Piotrkowska itd.). Opis krajoznawczy stanowi prawie 50% objętości całego przewodnika i dominuje nad częścią informacyjną. Jest on stosunkowo prosty i bardzo pobieżny, miejscami niekonsekwentny. Niektóre informacje o danym obiekcie powtarzają się w kilku miejscach przewodnika, co może być wynikiem źle zaprojektowanych tras zwiedzania.

Ostatnia pozycja z grupy przewodników po Łodzi, pt. *Łódź moje miasto. Przewodnik po dawnej Łodzi* autorstwa B. Olszewskiego, znacznie odbiega od formy klasycznego przewodnika turystycznego. Świadczy o tym brak, z wyjątkiem odnoszących się do historii, informacji ogólnych, informatora użytkowego, planu miasta<sup>6</sup> itd. Autor skupił się na opisie 41 obiektów o walorach turystycznych. Opis jest sporządzony dociekliwie, interesująco, rzetelnie i bardzo różni się od standardowego opisu przewodnikowego. W opisie wielu obiektów

<sup>6</sup> We wklejce zamieszczono tylko reprint starego planu Łodzi.

pojawiają się wątki z życia ich dawnych właścicieli, które znacznie wzbogacają wiedzę o Łodzi.

Podsumowując analizę stanu wiedzy o Łodzi jako mieście przemysłowym przekazaną w przewodnikach po tym mieście i okolicy, należy stwierdzić, że Łódź nie doczekała się wydania przewodnika, który by w pełni prezentował aktualny potencjał turystyczny tego miasta. Zauważa się w ostatnim okresie tendencje wydawania informatorów turystycznych, które choć w tytule zawierają określenie „przewodnik”, kreują wizerunek miasta, do którego przyjeżdża się bardziej w celach handlowych, służbowych czy rozrywkowych, niż w celu poznawania dziedzictwa kulturowego i przemysłowego. Pod tym względem współczesne przewodniki zaczynają przypominać te wydane w okresie międzywojennym. Wiedzę o Łodzi jako mieście przemysłowym lub jej brak w przewodnikach – informatorach uzupełniają różnego rodzaju wydawnictwa albumowe, muzealne, opisy zabytków i foldery, których jest znacznie więcej niż przewodników (B o n i s ł a w s k i 1995). Trudno jednak z nich korzystać zwiedzając miasto.

## 2. STAN WIEDZY O ŁODZI W PRZEWODNIKACH PO POLSCE

Istotnym wyznacznikiem pozycji Łodzi na mapie turystycznej kraju jest stan wiedzy o tym mieście prezentowany w różnego rodzaju przewodnikach po Polsce. Ze względu na znacznie szerszy zakres wiedzy przekazywanej w tego typu publikacjach, informacje o Łodzi, podobnie jak i o innych miastach, są wybiórcze. Wybór obiektów prezentowanych w przewodniku zależy od możliwości edytorskich, niekiedy od zasobów wiedzy samego autora (Ż e b r o w s k a 1996). Liczba jak i rodzaj prezentowanych obiektów Łodzi ulegały zmianom. W analizowanych przewodnikach po Polsce znalazły się łącznie 44 obiekty w przewodnikach polskojęzycznych i 33 obiekty w wydawnictwach obcojęzycznych (tab. III i IV). Ich liczba i rodzaj zmieniały się w zależności od roku wydania. Przede wszystkim można zauważyć wzrost liczby prezentowanych obiektów z 17 do 34 w przypadku przewodników polskojęzycznych i z 8 do 20 w przewodnikach obcojęzycznych (tab. III). Ten wzrost można zaobserwować we wszystkich grupach obiektów z wyjątkiem grupy „pałace, wille i kamienice”. W przewodnikach polskojęzycznych najczęściej uwagi zwracano na muzea oraz tereny zielone (tab. II). Stosunkowo licznie prezentowane były pozostałe obiekty (np. Mauzoleum na Radogoszczu, pomnik T. Kościuszki, Teatr Wielki) i kościoły. Najmniej miejsca poświęcono zabytkom przemysłowym oraz pałacom, willeom i kamienicom (maksymalnie po trzy obiekty w każdym z analizowanych przewodników). Najszerzej Łódź została opisana w szóstym wydaniu *Przewodnika po Polsce* autorstwa U. L e w a n d o w s k i e j i K. M a l i k a (1997). Jest to obecnie jedyny ogólnodostępny przewodnik, który w sposób szczegó-

łowy i profesjonalny prezentuje walory turystyczne Polski. Opis Łodzi zajmuje w nim jednak zaledwie 1,5% objętości i wielkość ta nie ulega zmianom w kolejnych edycjach (M a t c z a k 1995). Omówiono w nim położenie, ważniejsze zakłady przemysłowe, instytucje kulturalne i naukowe, muzea, parki, układ urbanistyczny i jego historię. Stan wiedzy o Łodzi prezentowany w najnowszych przewodnikach po Polsce obniżył się. Przykładem może być przewodnik *Polska na weekend*, wydany przez znaną z opublikowania wielu przewodników po Polsce i świecie oficynę Pascal (1998 r.), w którym Łódź w ogóle została pominięta w opisie. Natomiast w *Przewodniku samochodowym po Polsce* z 1994 r. rozdział dotyczący Łodzi nosi tytuł „Łódź – Polski Manchester”. Stosowane od dawna porównanie Łodzi z Manchesterem kreuje błędny obraz miasta, gdyż za-

T a b e l a III

Obiekty Łodzi wymieniane w przewodnikach po Polsce (polskojęzyczne)  
Les objets de Łódź mentionnés dans les guides de Pologne (en langue polonaise)

Grupy obiektów	Rok wydania							Razem
	1963	1965	1974	1983	1994	1997 <sup>a</sup>	1998	
I	2	3	4	5	6	7	8	9
Tereny zieleni								
1. Park Kultury i Wypoczynku			+			+		2
2. Park J. Matejki			+					1
3. Park ks. Poniatowskiego						+		1
4. Park H. Sienkiewicza						+		1
5. Park Staromiejski						+		1
6. Park Źródlińska					+	+		2
7. Park 19 Stycznia					+			1
8. Las Łagiewnicki (Arturówek)			+			+		2
9. Stawy Jana			+			+		2
10. Ogród Botaniczny						+		1
11. Ogród Zoologiczny								1
Razem	0	0	4	0	2	9	0	15
Obiekty kultu religijnego								
12. Kościół św. Ducha	+					+		2
13. Kościół św. Józefa	+				+	+		3
14. Katedra św. Stanisława Kostki	+				+	+		3
15. Kościół św. Mateusza	+							1
16. Klasztor oo. Franciszkanów		+			+			2
Razem	4	1	0	0	3	3	0	11
Wille, pałace, kamienice								
17. Pałac Biskupi	+					+		2
18. Pałac Poznańskiego					+	+		2
19. Willa Kindermana					+			1
20. Rezydencja „Księża Młyn”					+			1
Razem	1	0	0	0	3	2	0	6

Tabela III cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Zabytki przemysłowe								
21. „Biała fabryka” Geyera	+			+		+		3
22. Bielnik Kopischa-Scheiblera	+							1
23. Księży Młyn					+	+		2
24. Fabryka Poznańskiego						+		1
25. Zakłady Grohmana					+			1
Razem	2	0	0	1	2	3	0	8
Muzea								
26. Muzeum Archeologiczne	+	+	+	+	+	+		6
27. Muzeum Historii Miasta		+			+	+		2
28. Muzeum Historii Ruchu Rewolucyjnego			+	+		+		4
29. Muzeum Przyrodnicze						+		1
30. Muzeum Sztuki		+	+	+	+	+		5
31. Centralne Muzeum Włókiennictwa	+	+	+	+	+	+		6
Razem	2	4	4	4	4	6	0	24
Pozostałe obiekty								
32. Biblioteka Uniwersytecka	+		+			+		3
33. Hala Sportowa	+	+	+					3
34. Hotel Grand	+				+	+		3
35. Hotel Savoy	+					+		2
36. Łódzki Klub Sportowy	+					+		2
37. Szpital Centrum Zdrowia Matki Polki						+		1
38. Wytwórnia Filmów Fabularnych						+		1
39. Mauzoleum na Radogoszczu		+	+	+	+	+		5
40. Pomnik T. Kościuszki	+	+	+	+	+	+		6
41. Ratusz	+		+	+		+		4
42. Teatr Wielki	+		+	+	+	+		5
43. Teatr Muzyczny					+	+		2
44. ulica Piotrkowska					+	+		2
Razem	8	3	6	4	6	12	0	39
Ogółem	17	8	14	9	20	34	0	103

<sup>a</sup> Najnowsze wydanie *Przewodnika po Polsce* U. L e w a n d o w s k i e j, K. M a l i k a.

Źródło: do 1983 r.: A. Ż e b r o w s k a, 1995, *Obraz turystyczny Łodzi w świetle analizy zawartości treści przewodników*, praca magisterska wykonana w Katedrze Geografii Miast i Turyzmu UL; od 1994: opracowanie własne.

równy pod względem genezy, rozwoju, jak i struktury przestrzennej, a przede wszystkim walorów turystycznych są to dwa bardzo różniące się od siebie ośrodki miejskie (L i s z e w s k i, Y o u n g 1997).

Analizując grupę ogólnopolskich przewodników obcojęzycznych, stan wiedzy mierzony rodzajem obiektów w nich prezentowanych jest dość podobny do stanu w przewodnikach polskojęzycznych. Dominującą grupą są tu muzea



(Centralne Muzeum Włókiennictwa, Sztuki, Archeologiczne i Historii Miasta) (tab. IV). W przewodnikach obcojęzycznych proporcjonalnie więcej uwagi poświęcono zabytkom przemysłowym oraz pałacom, willom i kamienicom. W grupie pozostałych obiektów, wymieniono także (Taschenbuch 1993) jako jedną z atrakcji turystycznych Łodzi, Państwową Wyższą Szkołę Filmową, Teatralną i Telewizyjną. Informacje dotyczące Łodzi w przewodnikach obcojęzycznych nie przekraczają 1% objętości książki. Wyjątkiem są przewodniki niemieckojęzyczne, gdzie objętość opisu dochodzi do 3% całego przewodnika (Ż e b r o w s k a 1996). We wszystkich opisach informacje dotyczą genezy i rozwoju Łodzi jako dużego dziewiętnastowiecznego miasta przemysłowego w tej części Europy (M a t c z a k 1995). Opis ten wzbogacony jest o informacje użytkowe związane z bazą noclegową, transportem, usługami, obiektami godnymi obejrzenia itd.

Podsumowując można stwierdzić, że prezentowany stan wiedzy o mieście przemysłowym Łodzi w przewodnikach ogólnopolskich wydanych w Polsce i za granicą jest ubogi i nie odpowiada on w pełni potencjałowi turystycznemu tego miasta. Informacji związanych z Łodzią jest niewiele, a czasami w ogóle ich brak.

T a b e l a IV

Obiekty Łodzi wymieniane w przewodnikach po Polsce (obcojęzyczne)

Les objets de Łódź mentionnés dans les guides de Pologne (en langues étrangères)

Grupy obiektów	Rok wydania					Razem
	1991	1992	1993 <sup>a</sup>	1993 <sup>b</sup>	1994 <sup>c</sup>	
1	2	3	4	5	6	7
Tereny zieleni						
1. Park Źródlińska					+	1
2. Las Łagiewnicki (Arturówek)					+	1
Razem	0	0	0	0	2	2
Obiekty kultu religijnego						
3. Kościół Św. Ducha				+		1
4. Kościół św. Józefa				+	+	2
5. Katedra św. Stanisława Kostki				+	+	2
6. Kościół św. Krzyża	+					1
7. Cerkiew Katedralna	+					1
8. Cmentarz Żydowski	+			+		2
9. Klasztor oo. Franciszkanów					+	1
Razem	3	0	0	4	3	10
Wille, pałace, kamienice						
10. Pałac Poznańskiego przy Ogrodowej		+		+	+	3
11. Pałac Poznańskiego przy Gdańskiej				+		1
12. Pałac Poznańskiego (Więckowskiego)				+		1
13. Rezydencja „Księża Młyn”		+			+	2
14. Willa Kindermana		+			+	2
Razem	0	3	0	3	3	9

T a b e l a IV cd.

I	2	3	4	5	6	7
Zabytki przemysłowe						
15. „Biała fabryka” Geyera	+	+	+	+		4
16. Księży Młyn					+	1
17. Fabryka Poznańskiego				+		1
18. Zakłady Grohmana					+	1
Razem	1	1	1	2	2	7
Muzea						
19. Muzeum Archeologiczne	+		+	+	+	4
20. Muzeum Historii Miasta	+	+			+	3
21. Muzeum Sztuki		+	+		+	3
22. Centralne Muzeum Włókiennictwa	+	+	+	+	+	5
Razem	3	3	3	2	4	15
Pozostałe obiekty						
23. Hotel Grand				+	+	2
24. Hotel Savoy				+		1
25. Wytwórnia Filmów Fabularnych				+		1
26. Mauzoleum na Radogoszczu					+	1
27. Pomnik T. Kościuszki	+		+		+	3
28. Ratusz				+		1
29. Teatr Wielki					+	1
30. Teatr Muzyczny					+	1
31. ulica Piotrkowska					+	1
32. Pasaż Meyera			+			1
33. Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa ...				+		1
Razem	1	0	2	5	6	14
Ogółem	8	7	6	16	20	57

<sup>a</sup> Wersja niemieckojęzyczna; <sup>b</sup> Wersja francuskojęzyczna; <sup>c</sup> Wersja niemieckojęzyczna i angielskojęzyczna.

Ź r ó d ł o: Jak do tab. III.

### 3. WNIOSKI

Analiza zawartości treści przewodników turystycznych zawierających informacje o mieście przemysłowym Łodzi potwierdziła dość niską pozycję tego miasta na mapie turystycznej Polski. Stan ten od momentu wydania pierwszych przewodników po Łodzi poprawił się, ale nadal jest niezadowolający. We wszystkich branżach pod uwagę przewodnikach przede wszystkim wzrosła liczba prezentowanych obiektów. W miarę upływu czasu kolejne zaczynały być atrakcyjne turystycznie. W przewodnikach po Łodzi i okolicach zmieniły się proporcje w zakresie rodzaju prezentowanych obiektów. Początkowo większą uwagę poświęcano przekazywaniu informacji użytkowych o tych, które nie posiadają walorów turystycznych. Później proporcje te się odwróciły. Obecnie ponownie

obserwuje się powrót do prezentowania w przewodnikach głównie informacji praktycznych. Zauważalny jest brak nowego przewodnika po Łodzi, który by w pełni prezentował potencjał turystyczny tego miasta, umiejętnie łącząc współczesne elementy z dziewiętnastowiecznymi tradycjami rozwoju przemysłu.

Wydaje się, że wydawane obecnie przewodniki przekazują wiedzę o Łodzi jako mieście o rozwiniętych funkcjach wielkomiejskich, przemysłowych, do którego przyjeżdża się głównie w celach służbowych, handlowych, rozrywkowych i kulturalnych. W niewielkim jeszcze stopniu w przewodnikach prezentuje się to miasto od strony jego dziedzictwa przemysłowego i kulturowego. Dotyczy to zwłaszcza polskojęzycznych przewodników ogólnopolskich.

## WYKAZ PRZEWODNIKÓW ZAWIERAJĄCYCH INFORMACJE O ŁODZI

### PRZEWODNIKI PO ŁODZI I OKOLICACH

#### Okres do I wojny światowej

1. E. Skiwski, 1897, *Przewodnik ilustrowany po Warszawie, Łodzi i okolicach fabrycznych*, Warszawa.
2. S. Miszewski, 1912, *Ilustrowany przewodnik po Łodzi i okolicach*, Łódź.

#### Okres międzywojenny

3. S. Dobrzeńcki (red), 1933, *Informator – przewodnik z 16 planami miasta Łodzi*, Wojew. Zarząd Związku Inwalidów, Łódź.
4. J. Dylik, 1939, *Łódź i okolice, Przewodnik geograficzny*, Łódź.

#### Okres powojenny

5. T. Braun, W. Żelazki, 1952, *Łódź. Przewodnik turystyczny*, Wyd. Komitetu dla Spraw Turystyki, Warszawa.
6. J. Dylik, Z. Dylik, R. Kaczmarek, 1954, *Województwo łódzkie. Przewodnik turystyczny*, Sport i Turystyka, Warszawa.
7. W. Kasprzak, A. Batorowicz (red.), 1964, *Przewodnik turystyczny po Łodzi*, Łódzki Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki, Łódź.
8. R. Olaczek 1970, *Przewodnik po województwie łódzkim*, Liga Ochrony Przyrody, Łódź.
9. T. Krzemiński (red.), 1978, *Województwo łódzkie – przewodnik*, Sport i Turystyka, Warszawa.

10. T. Olszewski (red.), 1980, *Województwo miejskie łódzkie – vademecum turystyczne*, KAW, Łódź.
11. S. Liszewski, 1982, *Łódź i okolice. Przewodnik*, Sport i Turystyka, Warszawa.
12. A. Banasiak, C. Jaworska, T. Maćkowiak, A. Majer, 1988, *Okolice Łodzi – przewodnik*, PTTK „Kraj”, Warszawa.
13. Bonisławski R., 1992, *Piotrkowska i okolice. Informator i przewodnik*, Łódzkie Centrum Reklamy, Łódź.
14. J. Salm, J. Wesołowski, 1992, *Łódź. Przewodnik*, Zarząd Miasta Łodzi, Łódź.
15. B. Olszewski, 1996, *Łódź – moje miasto. Przewodnik po dawnej Łodzi*, Wyd. Literatura, Łódź, ss.150.
16. D. Lasociński, M. Koliński, 1996, *Łódź. Przewodnik*, Wyd. Piątek Trzynastego, Łódź, ss. 72.
17. M. Jaskulski, 1998, *Łódź – przewodnik*, Wydział Strategii Miasta UM Łodzi, Łódź.

#### PRZEWODNIKI PO POLSCE POLSKOJĘZYCZNE

18. F. Jaškowiak (red.), 1963, *Przewodnik po Polsce*, Sport i Turystyka, Warszawa.
19. A. Bajcar, 1965, *Polska. Przewodnik turystyczny z mapą samochodową*, Polonia, Warszawa.
20. A. Bajcar, 1974, *Polska. Przewodnik turystyczny*, Interpress, Warszawa.
21. O. Budrewicz, 1976, *Polska dla początkujących*, Interpress, Warszawa.
22. W. Błaszczuk, J. P. Piotrowski, J. Wysokiński, 1980, *Jadąc tranzytem zwiedzamy Polskę*, KAW, Warszawa.
23. W. Jankowski, 1983, *Mały przewodnik po Polsce*, SiT, Warszawa.
- 24–30. *Przewodnik po Polsce*, 1963, 1965, 1969, 1976, 1991, 1997, Sport i Turystyka, Warszawa.
31. *Polska na weekend. 44 trasy po najpiękniejszych miastach i regionach Polski*, 1998, Pascal, Bielsko Biała.
32. J. P. Piotrowski, J. Idzikowski, 1994, *Przewodnik samochodowy. Polska*, Świat Książki, Warszawa.

#### PRZEWODNIKI PO POLSCE OBCOJĘZYCZNE

33. A. Bajcar, 1973, *Polsko, Turisticky pruvodce*. Interpress, Warszawa.
34. O. Budrewicz, 1976, *Poland for beginners*, Interpress, Warszawa.
35. M. Salter, G. McLachlan, 1991, *Poland the Rough Guide*, London.
36. J.-P. Darcel, J. Ubik, 1992, *En Pologne, Hachette Guides de Voyage*, Paris.
37. E. Reiner, D. von Opplen, 1992, *Der Reisebegleiter*, Argon Verlag GmbH, Berlin.



38. K. Dydyński, 1993, *Poland a travel survival kit*, Lonely Planet publication, Head Office, Australia.
39. *Ute frings Polen*, 1993, *Rowohlt Taschenbuch*, Verlag GmbH, Hamburg.
40. J. P. Piotrowski, J. Idzikowski, 1994, *Przewodnik samochodowy. Polska*, Świat Książki, Warszawa – wyd. angielskie.
41. J. P. Piotrowski, J. Idzikowski, 1994, *Przewodnik samochodowy. Polska*, Świat Książki, Warszawa – wyd. niemieckie.

## PIŚMIENICTWO

- B o n i s ł a w s k i R., 1995, *Stan promocji turystycznej regionu łódzkiego*, [w:] *Studium wiedzy o regionie łódzkim. Rozwój turystyki w regionie łódzkim*, ŁTN, Łódź, s. 130–133.
- C z a r n o w s k i A., 1979, *Krajoznawstwo. Poradnik metodyczny*, Zakład Wydawniczo-Propagandowy PTTK, Warszawa.
- K a c z m a r e k S., 1995, *Produkt turystyczny wielkiego miasta na przykładzie Łodzi*, [w:] *Studium wiedzy o regionie łódzkim. Rozwój turystyki w regionie łódzkim*, ŁTN, Łódź, s. 121–128.
- L i s z e w s k i S., Y o u n g C., (red.), 1997, *Geographies of European Cities in Transition. A Comparative Study of Łódź and Manchester*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- M a t c z a k A., 1995, *Stan wiedzy o regionie*, [w:] *Studium wiedzy o regionie łódzkim. Rozwój turystyki w regionie łódzkim*, ŁTN, Łódź, s. 166–201.
- R i l e y R., 1998, *Łódź textile mills: indigenouse culture or functional imperatives?* *Industrial Archeology Review*, Vol. XX, s. 91–104.
- Ż e b r o w s k a A., 1996, *Obraz turystyczny Łodzi w świetle analizy zawartości treści przewodników*, maszynopis pracy magisterskiej, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Łódź.

Dr Robert Wiluś  
Uniwersytet Łódzki  
Katedra Geografii Miast i Turyzmu  
al. Kościuszki 21  
90-418 Łódź

Wpłynęło:  
7 września 1998 r.

## RÉSUMÉ

L'article a pour but la détermination du savoir sur Łódź en tant que ville industrielle dans les guides touristiques. A la base des analyses faites, on a constaté, que, ce savoir communiqué dans les guides de toutes sortes, enfermant les informations qui concernent Łódź, est assez modeste et ne correspondent pas pleinement au potentiel touristique de la ville. Cela se rapporte surtout au groupe de guides de Pologne, ainsi polonais que ceux en langues étrangères. Dans ces guides, les informations sur Łódź n'occupent que 1–1,5% du volume. Seuls les guides de Pologne en langue allemande consacrent aux textes concernant Łódź 3% du volume (Ż e b r o w s k a, 1996).

Dès le moment de l'apparition du premier guide de Łódź et de ses environs, on observe des changements considérables ainsi dans le domaine du nombre que des genres des objets présentés dans les guides successifs. Ce sont avant tout les proportions dans la présentation des objets ayant

des valeurs touristiques et privés de ces valeurs. Dans les guides d'avant la première guerre mondiale et d'entre deux guerres, on attirait plus d'attention sur les objets sans valeurs touristiques. Après la guerre ces proportions se sont renversées. C'est le guide élaboré par S. L i s z e w s k i (édité en 1982) qui le fait voir le mieux. Dans les guides postérieurs de nouveau on consacre plus d'attention aux objets non-touristiques et les guides qui paraissent en ce temps-là ont le caractère des informateurs touristiques.

L'analyse, qu'on a faite dans le travail, démontre la position assez basse de Łódź sur la carte touristique de la Pologne. Cet état n'a pas subi de changements; ces derniers temps il empire: Łódź est omise dans le plus neuf guide *La Pologne pour le week-end* (1998).

L'une des conclusions qui découlent du travail est qu'on a besoin d'un nouveau guide touristique de Łódź, présentant pleinement le potentiel touristique de la ville en liant adroitement les éléments contemporains avec les traditions du développement de l'industrie au XIX<sup>e</sup> siècle.

Les guides qui paraissent maintenant transmettent le savoir sur Łódź en tant que ville moderne aux fonctions d'un grand centre et industrielles où l'on arrive principalement dans les buts de service, de commerce, de distractions, de culture et autres. Au degré minime la ville est présentée du côté de son héritage industriel et culturel. Ce savoir est complété par les albums, les éditions de musées les descriptions des monuments, les dépliants, etc.

## SUMMARY

The aim of the article was to establish the knowledge about Lodz as an industrial city in tourist guides. On the basis of the analyses that were carried out, it was stated that knowledge presented in different kinds of guides, whose contents refer to Lodz, is quite modest and does not fully reflect the tourist potential of the city. This mainly concerns the group of guides to Poland, published both in Polish and in foreign languages. Information about Lodz found in this sort of guides take up 1–1,5% of the whole publication. Guides to Poland published in German are an exception – the text concerning Lodz takes 3% of their volume (Ż e b r o w s k a 1996). Since the first guide to Lodz and its vicinity appeared, there have been some significant changes in the number and kind of objects presented in the consecutive guides. Firstly proportions have changed in presenting objects of tourist value and those devoid of such value. In the guides from the inter-war period and earlier more attention was paid to objects devoid of tourist value. After World War II the proportions got inversed. It was especially noticeable in S. L i s z e w s k i 's guide published in 1982. In the guides published later again more attention was paid to non-tourist objects, and the guides at that time provided tourist information.

The analysis carried out in the article confirmed the rather low status of Lodz on the tourist map of Poland. This situation has not improved, or has perhaps even got worse recently, as there is no information about Lodz in the newest guide *Poland for the Weekend*, published in 1998.

One of the conclusions that can be drawn from the article is that there is clear lack of a tourist guide to Lodz, which would fully present the tourist potential of the city, connecting contemporary elements with the 19th century traditions of industrial development.

The guides published nowadays present Lodz as a modern city of well developed metropolitan and industrial functions, where one travels mainly on business, to shop, find entertainment, etc. There is little presentation of the city considering its industrial and cultural heritage. This knowledge is supplemented with various kinds of album and museum publications, descriptions of historical monuments, leaflets, etc.